

پیشخوان

۲ جستان «در باره تاریخ‌نگاری معاصر و کودتای ۲۸مرداد»

چالش با یکسویه‌نگری تاریخی

■ **محمدرضا کائینی**

می‌ستند» خویش بدان پاسخ می‌گفت. «در باره تاریخ‌نگاری معاصر و کودتای ۲۸مرداد» در زمره این دست آثار است که انتشارات «کلبه شروق» آن را روانه بازار نشر ساخته است. ناشر در دیباچه خویش بر این مجموعه، نکات ذیل را خاطر نشان کرده است:

«کتاب حاضر شامل دو گفت‌وگوی تاریخی مشروح با حجت‌الاسلام والمسلمین استاد سیدهادی خسروشاهی درباره مسائل تاریخ معاصر و نیز کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ است که در مجموع اطلاعات وسیع و مستندی را در این زمینه ارائه می‌کند و یک پیوست هم در آخر کتاب، موضوع کودتا و نقش دیگران را در آن روشن‌تر می‌سازد. گفت‌وگوی اول در سال ۱۳۶۸، توسط افضل محترم مجله وزین و گران سنگ حوزه انجام گرفت که در همان سال در مجله چاپ و منتشر شد. گفت‌وگوی دوم در مرداد سال ۱۳۹۴ درباره کودتای ۲۸ مرداد و موضع مرحوم آیت‌الله کاشانی و عملکرد یا نقش آقای دکتر مصدق در آن انجام پذیرفت که در دو شماره از روزنامه «جوان» منتشر و اکنون تکمیل شده است. این بحث به اضافه متن کامل و ویرایش شده گفت‌وگوی اول، یک‌جا و همراه استاد و عکس‌هایی جالب در اختیار عموم قرار می‌گیرد. بعضی از این اسناد و عکس‌ها برای نخستین‌بار منتشر می‌شود که بی‌تردید مورد توجه علاقه‌مندان قرار خواهد گرفت.

► **دهه ۳۰**، ق‌م. استاد سیدهادی خسروشاهی

دلیل اصلی چاپ و نشر این رساله که پس از اشاره اجمالی به مسئله تاریخ‌نگاری معاصر، عمدتاً مسئله نهضت ملی ایران و حوادث ۲۸ مرداد را بررسی می‌کند، آن است که در سال جاری با نزدیک شدن به روز ۲۸ مرداد، دوستان ملی‌گرا یکبار دیگر و طبق عادت دیرینه، در شماره‌های ویژه جراید و مجلات – که در واقع آنها را باید مصدقی‌نامه نامید– اغلب به طور یک‌جانبه به داوری نشسته و مدعی شده‌اند که گویا پایه‌گذار و همه‌کاره نهضت ملی ایران ملی‌گرایان و شخصی آقای دکتر مصدق بوده است و هیچ نقش‌سازنده یا تأثیرگذاری برای دیگران، خصوصاً آیت‌الله کاشانی و فداییان اسلام قائل نشده‌اند که در واقع تحریف علنی و عملی مسائل تاریخ معاصر است، اما در این میان از مصاحبه استاد خسروشاهی یا دیگر صاحب‌نظران و تاریخ‌نگاران منتصف خبری نبود و آیا در چنین شرایطی سکوت شخصیت‌هایی مانند ایشان که در واقع شاهد و ناظر عینی حوادث نهضت ملی و نقش فداییان اسلام و آیت‌الله کاشانی و مراجع و علمای قم و تهران در پیشبرد اهداف نهضت بودند، نوعی سکوت غیرمقبول و کناره‌گرفتن از مسائلم روز محسوب نمی‌شود؟ با مطرح شدن این پرسش توسط بخش تاریخ مرکز بررسی‌های اسلامی ق‌م، استاد پاسخ‌های کوتاه، اما مستندی به سؤالات مادر باره موضوع دکتر صدق، آیت‌الله کاشانی و فداییان اسلام و نیز نوع اتهامات بیگانگان و روی‌نگران معاصر ارائه کردند که به دنبال بحث قبلی و در واقع برای تکمیل آن در اینجا آورده می‌شود. بخش آخر کتاب، در ۲۸مرداد دارد و پریش‌های جناب دکتر زیباکلام واقع بیوستی است که اشاره کوتاهی به حوادث را در این باره به نقد می‌کشد و پاسخ می‌دهد. نقل این پیوست، نقش دوستان را در قضیه کودتای ۲۸ مرداد و علل و عوامل آن روشن می‌کند. البته هرگونه نقد منطقی یا پاسخ و توضیحات مستند را پذیرا هستیم و بی‌تردید از آنها در تجدید چاپ این رساله استفاده خواهیم کرد…»

■ **احمدرضا صدری**

زمانه به سرعت گذشت و سومیون سال روز رحلت عالم روشن‌بین و زمان آگاه، زنده‌یاد آیت‌الله سیدهادی خسروشاهی فرارسید. هم او که طی سالیان طولانی، صفحه تاریخ «جوان» را به مقالات و گفت‌وگوهای خود می‌آراست، اینک سه سال است که در جایگاه ابدی خویش آرمیده است. هم اکنون در این موسم اسفناک، حالات و مقامات آن بزرگ را در آیینه روایات دوستانش بازخوانده‌ام. امید آنکه مفید آید.

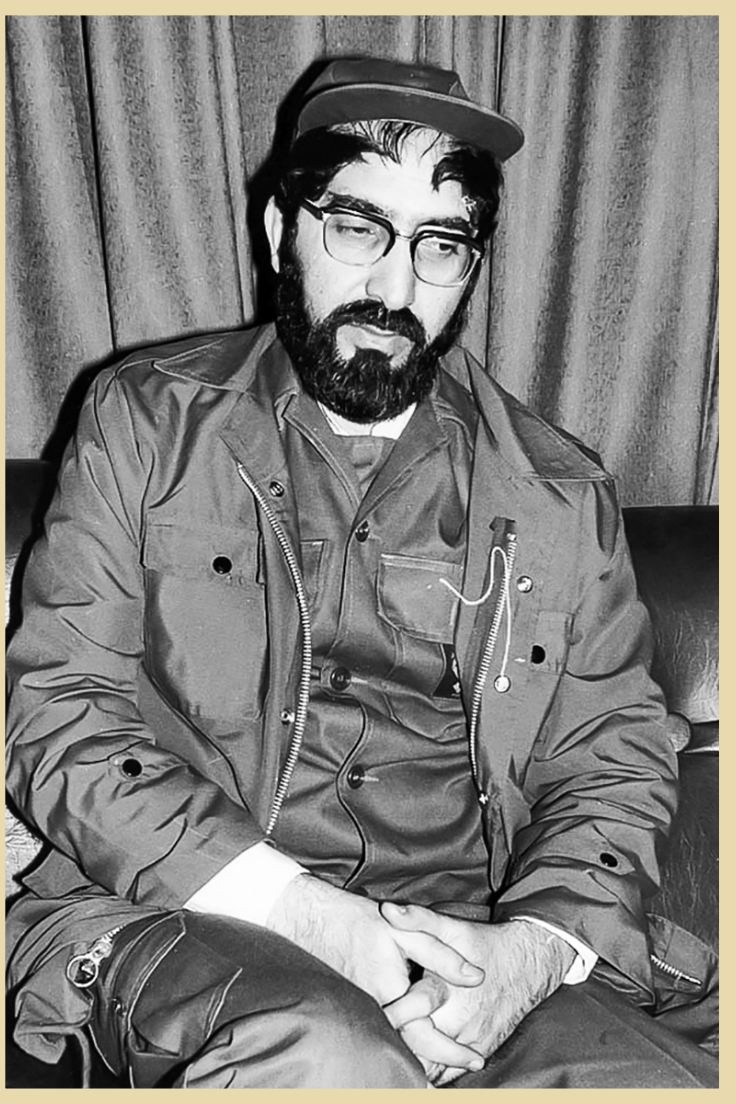
■ ■ ■

■ **در قامت یکی از تقریب‌اندیشان معاصر**

زنده‌یاد استاد سیدهادی خسروشاهی را در وهله نخست، می‌توان عالمی تقریب‌اندیش دانست که پیشینه این رویکرد وی به دوران تحصیل بازمی‌گردد. او در این طریق آثار و نشریات فراوانی را در گستره جهان اسلام منتشر ساخت و بسیاری را با این اندیشه آشنا کرد. حجت‌الاسلام والمسلمین عبدالکریم بی‌آزار شیرازی، پیشینه این تلاش را جرمند را چنین بازگفته است:

«در دوران آیت‌الله بروجردی در حوزه علمیه قم تحول عظیمی به وجود آمد که یکی از این تحولات، تقریب بین مذاهب اسلامی بود. آیت‌الله بروجردی با اخلاص تمام به تقریب ایمان داشتند و در همین زمان بود که علمای حوزه علمیه قم، به اهمیت تقریب پی بردند و پس از صدور فتوای تاریخی شیخ شلنتوت مبنی بر اینکه مسلمانان جهان می‌توانند از فقه شیعه پیروی کنند، نشاطی در میان حوزویان پدید آمد. در رأس این خصوصاً آیت‌الله کاشانی و فداییان اسلام قائل شده‌اند که در واقع تحریف علنی و عملی مسائل تاریخ معاصر است، اما در این میان از مصاحبه استاد خسروشاهی یا دیگر صاحب‌نظران و تاریخ‌نگاران منتصف شلنتوت و علاقه آیت‌الله بروجردی به تقریب، مقالات خوبی تألیف کردند. آیت‌الله خسروشاهی با ترجمه کتاب‌های فراوانی که توسط مصریان نوشته

حجت‌الاسلام سیدابوالحسن نواب: «آیت‌الله خسروشاهی همواره تلاش می‌کرد تا تفکر انقلابیون جهان را به حوزه علمیه قم منتقل کند. او انسانی پخته، متواضع و بزرگ بود و در جوانمردی نظیر نداشت. در دفاع از حقیقت، نترس بودن و شجاعت بی‌نظیر بود. ما امروز برای انتقال فرهنگ بین نسلی، احتیاج به بزرگانی داریم که بتوانند فرهنگ نسل گذشته را به نسل بعدی منتقل کنند. اگر استاد خسرو شاهی نبود، چه کسی تفکر بیداری اسلامی را به ایران منتقل می‌کرد…»

یادها و یادمان‌هایی از تکاپوی فرهنگی و تاریخی زنده‌یاد استاد سیدهادی خسروشاهی، در سومین سال رحلتش

پیشکسوت بیداری اسلامی هیچ‌گاه از تکاپوی تبلیغ باز نایستاد

شده بود و توزیع آنها به صورت جزوات در میان حوزویان، به تدریج طلاب را با مسلمانان جهان آشنا کرد و برای مردم این مسئله را جا‌انداخت که اکثر مسلمانان جهان به تقریب مذاهب اسلامی و اهل بیت شدیداً علاقه‌مند هستند. آیت‌الله خسروشاهی کتاب‌هایی را تحت عنوان اهل‌ال‌بیت به مصر – که به زبان عربی و فارسی ترجمه شده– به همراه تصاویر منتشر و بیان کرد که علاقه مصری‌ها به اهل بیت(ع) کمتر از ایرانیان نیست. وی تلاش بسیاری کرد تا این باور را در میان مردم ایران به وجود بیاورد که پیروان سایر مذاهب نسبت به اهل بیت(ع) کوتاهی نکرده‌اند. از جمله این فعالیت‌ها، ترجمه کتاب العروه‌الوثقی نوشته سیدجمال‌الدین اسدآبادی بود و همچنین نگارش کتاب قصه تقریب – که در اواخر عمر خود نگاشت– بسیار ارزشمند است و مجمع جهانی تقریب این کتاب را به زبان عربی و فارسی به چاپ رسانده است…»

■ **او نوگرا و نواندیش، اما ضابطه‌مند بود**
آیت‌الله علیرضا عرفانی، در عداد کسانی است که پس از انقلاب اسلامی و در آغاز دهه ۶۰، با استاد خسروشاهی از نزدیک آشنایی یافت. وی در گفتاری مختصات اندیشه و تکاپوی آن مصلح معاصر را به ترتیب بی‌آمه برشمرده و بسط داده است:

«سال ۱۳۶۱ که طلبه جوانی بودم، برای مأموریتی در ایتالیا حضور پیدا کردم. شاید حدود یک ماه آنجا بودم. در آن زمان مرحوم خسروشاهی، سفیر ایران در واتیکان بود. این آغاز ارتباط، دوستی و ارادت بنده به ایشان شد و بعد هم ادامه پیدا کرد، گرچه این ارتباط مداوم نبود، اما هیچ وقت قطع نگشت. آیت‌الله خسروشاهی ویژگی‌های خوب و جذابی داشت. به یاد دارم که ایشان چندین باره پروژه ترجمه به زبان انگلیسی و ایتالیایی از آثار حضرت امام را در دستور کار داشت. از جمله تفسیر سوره حمد امام خمینی، یکی از این کتاب‌ها بود که با توجه به عبارات سخت و خاصی که مرحوم امام در این تفسیر داشتند، بنده کمک‌هایی

تاریخ

گفت‌وگو۶۷۸۴۲۷۸۸۴۹

دهه ۶۰، استاد سیدهادی خسروشاهی در لباس سپاه که آیت‌الله‌خاندانی‌ها به ایشان هدیه داده بود

د

استاد عبدالکریم بی‌آزار شیرازی: «آیت‌الله خسروشاهی با ترجمه کتاب‌های فراوانی که مصریان نوشته بودند و توزیع آنها در میان حوزویان، به تدریج طلاب را با مسلمانان جهان آشنا کرد و برای مردم این مسئله راه را باز کرد و کارهای ارزشمندی انجام داد. اهتمام مرحوم خسروشاهی به بیداری اسلامی مورد توجه است. ایشان اهمیت بیداری اسلامی را درک کرده بود و لوازم آن را هم به خوبی تشخیص داده و این مسئله از برنامه‌ها و اهداف او و ارتباط با شخصیت‌ها و مؤسسات بین‌المللی، مشخص بود. بیداری اسلامی قبل از پیروزی انقلاب، در جهان جرقه‌هایی داشت، اما فراگیر نبود و به مرور زمان و با تلاش اندیشمندان جهان اسلام، بیداری اسلامی ترویج شد. کشور ما هم مرکز جهش بیداری اسلامی به شمار می‌رود، اما هنوز در تمامی محافل علمی و اندیشگی ما فهم نشده است. آیت‌الله خسروشاهی به تقریب و گفتمان بین مذاهب بسیار اهمیت می‌داد و از پیشکوتان حرکت تقریبی بود.ایشان درک کرده بود که به زودی دشمن متوجه می‌شود که یکی از ابزارهای مؤثر در جلوگیری از بیداری اسلامی ایجاد تفرقه است، لذا بر حرکت تقریب اهتمام ورزید. آیت‌الله خسروشاهی بنیانگذار گفتمان بین ادیان و بین مذاهب اسلامی است. او هدف خود را به خوبی فهمیده و راه رسیدن به آن هدف را نیز درک کرده بود. روح بیداری آن است که علما و اندیشمندانی که در این عرصه وارد شدند، به دنبال احیای مدیریت جهانی بودند، یعنی از ایدئولوژی شرق و غرب زده شده و عدم شایستگی این نظام‌ها را درک کرده بودند. بنابراین انقلاب اسلامی برای به وجود آوردن دوباره نظام اسلامی و بازگشت به تمدن اصیل اسلامی و تغییر نظام حاکم به وجود آمد و با سابقه‌ترین افراد در این عرصه مرحوم خسروشاهی بود. چون با نهضت‌های پیشتاز در بیداری اسلامی همکاری می‌کرد…»

■ **اعجوبه‌ای در تاریخ معاصر**
حجت‌الاسلام والمسلمین سیدابوالحسن نواب از جمله مرادوان استاد سیدهادی خسروشاهی است. وی بر این باور است که آن فقید سعید، در دفاع از حقیقتی که بدان ایمان داشت، به خویش هراس راه نمی‌داد و هر آنچه را که درست می‌دانست، به صراحت بیان می‌کرد و پیامدهای آن را به هیچ می‌گرفت:

«آیت‌الله سیدهادی خسروشاهی یک اعجوبه در تاریخ معاصر است. او از علمای واقعی و بحق بود و شهرت جهانی داشت. آیت‌الله سیدهادی خسروشاهی از پیشگامان تقریب در سطح بین‌المللی بود. او از آغاز جوانی ارتباطات بین‌المللی خود را شروع کرد. به‌ خاطر دارم که قبل از انقلاب علامه فرزانه و بزگرمرد اندیشه آیت‌الله محمداوعظ زاده خراسانی، کنگره هزاره شیخ طوسی را در مشهد برگزار کرد و صداهای بزرگ از جهان در آن اجلاس حضور داشتند. مرحوم خسروشاهی هم از فعالان بزرگوارکننده آن اجلاس بود و به‌ خوبی آن را مدیریت می‌کرد و مفاخری را که در آن اجلاس شرکت کرده‌اند، به قم و شهرهای دیگر آورد و آنها را با مذاهب اسلامی آشنا کرد. مرحوم استاد خسروشاهی و به‌خصوص قبل از دهه ۵۰، اینکده محقق‌ی بتواند به چند زبان تألیف داشته‌باشد و قلم‌بزند، آن هم به فارسی بود. گرایش مثبت به نهضت اسلامی داشته‌اند. او همشهری و شاگرد و دوست صمیمی مرحوم علامه طباطبایی بود و ی‌سان آن بزرگمرد حشر و نشر زیادی داشت و یکبار هم تمام آثار ایشان را چاپ کرد. آیت‌الله خسروشاهی با بزرگ‌ترین علما که در صدر آنها حضرت امام (ره) بودند، روابط نزدیکی داشت و در مشکلاتی که در اول انقلاب پیش آمد، تلاش‌های فراوانی کرد. آیت‌الله خسروشاهی همواره تلاش می‌کرد، تا تفکر انقلابیون جهان را به حوزه علمیه قم منتقل کند. او انسانی پخته، متواضع و بزرگ بود و در جوانمردی نظیر نداشت. در دفاع از حقیقت، نترس بودن و شجاعت بی‌نظیر بود. ما امروز برای انتقال فرهنگ بین نسلی، احتیاج به بزرگانی داریم که بتوانند فرهنگ نسل گذشته را به نسل بعدی منتقل کنند. اگر آیت‌الله خسروشاهی نبود، چه کسی تفکر حسن النبا، سیدهادی سیدجمال‌الدین اسدآبادی، محمد عبده و تفکر بیداری اسلامی ۱۵۰ سال قبل مصر را به ایران منتقل و آنقدر تمدنانه از آن دفاع می‌کرد؟ آیت‌الله خسروشاهی، نشر به عروه‌الوثقی متعلق به مرحوم سیدجمال‌الدین اسدآبادی را زنده کرد و مفاهیمی را که در ۱۵۰ سال قبل در جامعه ما مطرح شده بود، به میان نسل جوان آورد و تلاش کرد این فکر در ایران گسترش پیدا کند. ایشان یکبار مسئولیت سفارت ایران در واتیکان را برعهده داشت و خدمات فراوانی به ارتباطات انقلاب اسلامی با واتیکان ارائه کرد و یکبار هم در سفارت ایران در مصر در سمت مسئول دفتر حفاظت منافع جمهوری اسلامی ایران در قاهره مسئولیت داشت و در برقراری ارتباط با علما و متفکرین و بزرگان مصر از هیچ تلاشی دریغ نمی‌کرد. مرحوم خسروشاهی در نوع خود بی‌نظیر بود. من توفیق این را داشتم که از رفقای حلقه اول ایشان به حساب بیایم. زمانی که دانشگاه ادیان تأسیس شد، به میان میدان آمد و تاونست با همکاری علمی، تبادل اخبار، حضور فعال خود در نشست‌ها به‌خصوص نشست مربوط به امام موسسی صدر، به محفل علمی ما رونق دهد و در این عرصه نقش آفرینی کند…»

دهه ۷۰ قاهره، استاد سیدهادی خسروشاهی در دیدار با سیدمحمدظفران

دیگر مذاهب جهان اسلام را گشود که این امر در میان روحانیون شیعه چندان معمول نبود. حجت‌الاسلام والمسلمین علی‌اصغر اوحدی در این فکر آورده است:

«مرحوم خسروشاهی در عرصه‌های مختلفی فعال بود و تقریباً در تمام این عرصه‌ها، پیشگام و بنیانگذار آن اندیشه بود. او پیش از پیروزی انقلاب اسلامی، تنها فرد فاضل حوزوی بود که برای ارتباط با جهان اسلام، راه را باز کرد و کارهای ارزشمندی انجام داد. اهتمام مرحوم خسروشاهی

به بیداری اسلامی مورد توجه است. ایشان اهمیت بیداری اسلامی را درک کرده بود و لوازم آن را هم به خوبی تشخیص داده و این مسئله از برنامه‌ها و اهداف او و ارتباط با شخصیت‌ها و مؤسسات بین‌المللی، مشخص بود. بیداری اسلامی قبل از پیروزی انقلاب، در جهان جرقه‌هایی داشت، اما فراگیر نبود و به مرور زمان و با تلاش اندیشمندان جهان اسلام، بیداری اسلامی ترویج شد. کشور ما هم مرکز جهش بیداری اسلامی به شمار می‌رود، اما هنوز در تمامی محافل علمی و اندیشگی ما فهم نشده است. آیت‌الله خسروشاهی به تقریب و گفتمان بین مذاهب بسیار اهمیت می‌داد و از پیشکوتان حرکت تقریبی بود.ایشان درک کرده بود که به زودی دشمن متوجه می‌شود که یکی از ابزارهای مؤثر در جلوگیری از بیداری اسلامی ایجاد تفرقه است، لذا بر حرکت تقریب اهتمام ورزید. آیت‌الله خسروشاهی بنیانگذار گفتمان بین ادیان و بین مذاهب اسلامی است. او هدف خود را به خوبی فهمیده و راه رسیدن به آن هدف را نیز درک کرده بود. روح بیداری آن است که علما و اندیشمندانی که در این عرصه وارد شدند، به دنبال احیای مدیریت جهانی بودند، یعنی از ایدئولوژی شرق و غرب زده شده و عدم شایستگی این نظام‌ها را درک کرده بودند. بنابراین انقلاب اسلامی برای به وجود آوردن دوباره نظام اسلامی و بازگشت به تمدن اصیل اسلامی و تغییر نظام حاکم به وجود آمد و با سابقه‌ترین افراد در این عرصه مرحوم خسروشاهی بود. چون با نهضت‌های پیشتاز در بیداری اسلامی همکاری می‌کرد…»

■ **اعجوبه‌ای در تاریخ معاصر**
حجت‌الاسلام والمسلمین سیدابوالحسن نواب از جمله مرادوان استاد سیدهادی خسروشاهی است. وی بر این باور است که آن فقید سعید، در دفاع از حقیقتی که بدان ایمان داشت، به خویش هراس راه نمی‌داد و هر آنچه را که درست می‌دانست، به صراحت بیان می‌کرد و پیامدهای آن را به هیچ می‌گرفت:

«آیت‌الله سیدهادی خسروشاهی یک اعجوبه در تاریخ تقریبی آیت‌الله سیدهادی خسروشاهی است.او در باب ابعاد این تکاپوی برحاصل، در گفتاری به نکات ذیل اشارت برده است:

«ما پیش از انقلاب نسلی داشتیم که آغازگر بیداری اسلامی جهان معاصر بودند. بعد از سیدجمال‌الدین اسدآبادی و محمد عبده از جمله کسانی که توانستند در میان پیروان مکتب اهل‌بیت(ع)، از رسالت عظیم را به بشریت برسانند، شخصیتی مانند آیت‌الله سیدهادی خسروشاهی بود. استاد خسروشاهی در زمان حضور در واتیکان، آغازنویینی برای ارتباط بین اسلام و مسیحیت ایجاد کرد و در زمان حضور در مصر نیز با ارتباط با علمای مصر، جایگاه خود را در قلب مسلمانان و علمای دینی آن کشور باز کرد. او ارتباطی عمیق میان جامعه مصر و ایران ایجاد کرد. مرحوم خسروشاهی هرگز قلمش متوقف نمی‌شد و همواره در تلاش بود تا در جهان اسلام، تمدن نوین اسلامی و نهضت عظیم انقلاب اسلامی و نهضت امام‌خمینی(ره) را به گونه‌ای به جهانیان برساند که مورد پذیرش جامعه جوانان باشد. آن مرحوم همواره برای علمای عالی با علمای اسلام در ایران و نجف و هم ارتباط خوبی با دانشگاهیان داخل و خارج کشور داشت و مصداق عملی وحدت حوزه و ارتباطات عمیق میان جامعه مصر و ایران ایجاد کرد. مرحوم خسروشاهی همواره بسیار دشوار خود را نوشته‌ها و اندیشه‌های ایشان و همچنین کتابخانه عظیمی که در سال‌های اخیر تأسیس کرد، همچنان ماندگار خواهد بود…»

■ **زاهد متواضع و شهرت‌گرز**

حجت‌الاسلام والمسلمین محمدحسن زمانی، مسئول دفتر امور اجتماعی و سیاسی حوزه علمیه قم، در باب خصال فردی زنده‌یاد سیدهادی خسروشاهی اشاراتی دارد که آن را اختام این نوشتار قرار داده‌ام:

«*پروهنش و نگارش حسنگی ناپذیر – که از ابتدای جوانی نگارش را آغاز کرد و نزدیک ۲۰۰ اثر حاصل پژوهش‌های اوست – حضور بین‌المللی در عرصه‌های جهانی و نوشتن کتاب‌هایی در زمینه مسیحیت و گفت‌وگوی ادیان، زبان‌آموزی و تسلط بر زبان عربی و انگلیسی و ترجمه کتب انگلیسی به فارسی، از ویژگی‌های شخصیت مرحوم خسروشاهی بود. ورود در سازمان‌های حاکمیت نظام جمهوری اسلامی و استفاده از امکات و ظرفیت این سازمان‌ها جهت انجام رسالت دینی، نشر معارف اسلام و مکتب اهل‌بیت (ع) در دنیا، ضمن اعتقاد به تقریب مذاهب اسلامی، داشتن تفکر سیاسی و اسلام‌انقلابی و نوشتن کتاب‌هایی درباره سیدجمال‌الدین اسدآبادی، شهید نواب صفوی، نهضت فلسطین، اعتقاد جدی به تقریب مذاهب اسلامی و تلاش عملی در همین زمینه نیز از دیگر ویژگی‌های مرحوم خسروشاهی بود.از دیگر خصال و تأسیس مؤسسه فرهنگی و کتابخانه بزرگی در قم، اعتقاد به ولایت فقیه و عشق و تبعیت از مقام معظم رهبری و در نهایت اخلاص، زهد، تواضع و شهرت‌گریزی اشاره کرد…»*